

KOGNITIVNE DIMENZIJE ZNAČENJA

DIMENZIJE ZNAČENJA

Zbornik Zagrebačke slavističke škole

Zagreb, Zagrebačka slavistička škola, 2015.,
ur. Branimir Belaj

Prvi urednički zbornik Zagrebačke slavističke škole posvećen jezičnim pitanjima obuhvaća trinaest znanstvenih radova i jedan prikaz knjige. Radovi obuhvaćaju širok raspon tema, a objedinjuje ih zajednička značajka – kognitivnolingvistički pristup temama. Zastupljeni su autori iz Hrvatske, Makedonije te Bosne i Hercegovine. Dio je radova napisan na engleskome jeziku, što ih čini lakše dostupnima međunarodnoj znanstvenoj zajednici.

Zbornik otvara rad Sanje Berberović i Nihade Delibegović Džanić naslovljen *Bitno je biti...? – Teorija konceptualne integracije i internetski politički memovi*, u kojemu autorice primjenjujući teoriju konceptualne integracije analiziraju stvaranje značenja humorističnih političkih memova. Autorice definiraju memove kao spoj slikovnih i verbalnih elemenata koji su iskazani kao statične slike modificirane racionalnim alatima i distribuirane putem društvenih mreža. U radu se analiziraju primjeri memova na temu kampanje „Bitno je biti Bošnjak”, koja je bila aktualna u doba popisa stanovništva u BiH, kao i ekstenzije toga mema na situaciju tijekom izbora u 2015. godini. Autorice smatraju da bi se taj mem mogao opet pojaviti i potencijalno postati način raspravljanja nacionalnoga identiteta u virtualnome svijetu. U zaključnome dijelu rada ističe se

da politički memovi odražavaju kulturološke i društvene pojave, te stoga postaju nov način sudjelovanja u političkome diskursu na razini građanskoga aktivizma, a njihova argumentacijska snaga leži u jednostavnosti prikaza koji daje izravan kritički osvrt na političku situaciju.

Rad Marije Brale Vukanović i Mihaele Matešić *Croatian ‘pointing words’: Where body, cognition, language, context and culture meet* bavi se leksemima koji služe za pokazivanje. Autorice u prvome dijelu rada iznose teorijske postavke te ističu da je pokazivanje univerzalni komunikacijski mehanizam prisutan u svim kulturama, a njegova je svrha referiranje, lociranje u prostoru ili naznačivanje smjera kretanja. Kretanja kojom se pokazuje odražava se u jeziku kroz niz jezičnih elemenata od kojih su najneposredniji demonstrativi. Središnji se dio rada bavi analizom trostupanjske paradigme proksimal-medijal-distal hrvatskih *usmjernih riječi* (termin ponuđen u radu kao prijevod termina *pointing words*), pri čemu autorice promatraju ne samo normu, već i uporabnu paradigmu, što ovome radu daje osobitu vrijednost. Upozorava se na to da u uporabnoj paradigmi dolazi do znatnih pomaka: 1) u uporabi pokaznih zamjenica ‘*taj*’ se koristiti i u proksimalnome i u distalnome značenju, 2) u uporabi pokaznih priloga najveći je pomak zamje-

tan u kategoriji 'gdje', u kojoj su se 'ovdje' i 'tu' spojili, a distalni 'ondje' polako nestaje te ga zamjenjuje medijalni element 'tamo', koji je povučen iz kategorije 'kamo', 3) demonstrativne diskursne čestice 'evo', 'eto' i 'eno' u uporabi su se spojile. Globalno gledano, prema autoricama, najveća je promjena u uporabnoj paradigmi gubitak medijalnoga elementa. Autorice rad zaključuju shematskim prikazom 'kontinuum demonstrativa', prema kojemu se elementi hrvatskoga sustava demonstrativa mapiraju na segmente trijadne komunikacije – referiranje, lokaciju u prostoru i naznačivanje smjera kretanja.

U radu *On iconicity in word formation: The case of embellished clippings in English „Down Under” and their counterparts in other languages* Mario Brdar bavi se skraćenicima s nastavcima u australskom i novozelandskom engleskom te njihovim ekvivalentima u hrvatskom, mađarskom i njemačkom jeziku. Cilj je rada pokazati da skraćene riječi (s nastavcima ili bez njih) nisu neikonične, kako se navodi u literaturi, već da ih karakterizira ikoničnost višeslojne naravi. Na nizu primjera iz australskoga i novozelandskoga engleskog (npr. *mushie*, *barbie*, *ambo*) autor pokazuje da te riječi u navedenim inačicama engleskoga svoju dijagramatičku ikoničnost duguju djelovanju konceptualnih metonimija. Analizom primjera iz hrvatskoga, mađarskoga i njemačkoga utvrđuje da se u proučavanju ikoničkoga i metonimije moraju uzeti u obzir i gramatički čimbenici. U zaključku se navodi da su skraćene riječi (s nastavcima i bez njih) dijagramatično ikonične u smislu da njihovo skraćivanje nerijetko korelira sa sužavanjem značenja (manje forme – manje sadržaja), dok dodavanje nastavka može

rezultirati time da dobiju dodatna značenja (više forme – više sadržaja). Također, analiza skraćenica u četirima jezicima, pri čemu samo one u australskom i novozelandskom engleskom pokazuju mogućnost proširenja značenja putem metonimije, ukazuje na važnost mogućnosti stvaranja skraćenica od više riječi (mogućnost koju mađarski nema) kao i mogućnosti konverzije koja nije ograničena strogim sustavom rodova (koja nedostaje u hrvatskome i njemačkome) za metoničku ekstenziju značenja.

Semantičkom raznorodnošću unutar lokativnoga značenja hrvatskoga sufiksa *-(j)ar(a)* bavi se Gabrijela Buljan u radu naslovljenome *Polysemy within multifunctionality. On the locative meanings of the Croatian suffix -(j)ar(a)*. Ističe se da ni sam pojam 'mjesta' nije homogen te da se može preklapati s pojmom 'predmeta', odnosno da unutar lokativnog smisla postoje motivirane značenjske ekstenzije koje bi se obično tražile među 'globalnijim' smislovima. Analiza je provedena na bazi podataka koja je utemeljena na korpusima, a proučavana je i etimologija riječi uz pomoć starijih rječnika. Temeljem analize autorica predlaže dvije glavne sheme za lokativno značenje imenica s razmatranim prefiksom – a) dinamičnu lokativnu shemu, koja bi odgovarala imenicama koje se odnose na lokacije na kojima se odvijaju specifični tipovi dinamičnih aktivnosti (tipično komercijalnih/industrijskih), b) deskriptivnu lokativnu shemu, koja bi odgovarala imenicama koje označavaju predmete sa svojstvima spremnika raznih oblika i veličina koji se mogu smatrati 'lokacijama' predmeta koji se u njima nalaze. Autorica ističe da rad predstavlja kognitivno prihvatljivu hypo-

tezu o motivaciji za uočenu semantičku varijabilnost unutar lokativnoga značenja sufiksa $-(j)ar(a)$.

O političkome diskursu pišu Tanja Gradečak-Erdeljić i Ivana Moritz u radu naslovljenome *Vladari jezikom i jezik kao vladar*. U radu se pokazuje da ljudi vladaju jezikom koliko i jezik vlada njima, a kao polazišna točka za analizu političkoga diskursa uzeti su ključni pojmovi kognitivne lingvistike – motivacija i funkcionalno objašnjenje. Rad se fokusira na ulogu konceptualne metafore u stvaranju tzv. dubokih okvira (oni odražavaju i određuju pozadinske konceptualne strukture koje su povezane s pogledom na svijet i političkom filozofijom neke osobe) kao ideoloških matrica za provođenje određenih politika i na ulogu metonimijskih preoblikovanja u tvorbi metaforičkih figura (osobito eufemizama, jednoga od najčešćih alata u manipulaciji slušateljima). Autorice analiziraju govore američkih predsjednika B. Obame i G. W. Busha. Ističu da između političara i javnosti postoji sprega te da se i jedni i drugi tijekom političkih aktivnosti ponašaju u skladu s uvjetovanim obrascima, koje najvećim dijelom diktiraju ustaljeni kognitivni obrasci. U rad se uvodi i neurolingvistička komponenta te se govori i o obrascima procesiranja. Analizom je govorâ utvrđeno da je najčešća konceptualna metafora u govorima spomenute dvojice predsjednika NACIJA KAO OBITELJ. U Obaminim su govorima najbrojnije konvencionalne metafore, osobito NAPREDAK JE PUTOVANJE i BRIŽNI RODITELJ (podvrsta metafore NACIJA KAO OBITELJ). Eufemizmi su uglavnom analizirani u govorima Georgea W. Busha, koji ih koristi više nego Obama, a u većem su broju slu-

čajeva izvedeni putem metonimije. Eufemizmi se najčešće odnose na rat (UČINAK UMJESTO UZROKA), potom na vojsku te na smrt (UZROK UMJESTO UČINKA). Bush izbjegava leksem *rat* i na taj način nastoji opravdati vlastite činove i pred sobom i pred nacijom. Osobito je zanimljiv nalaz da obojica predsjednika, iako pripadaju suprotstavljenim političkim strankama, govore o istim temama i koriste iste mehanizme u političkim govorima.

U radu naslovljenome *K i ka: alomorfi ili različiti prijedlozi* Barbara Kerovec bavi se korpusnom analizom *k* i *ka* u sintagmatskome okruženju. Kreće od zamjetne tendencije uporabe oblika *ka* i uz riječi koje ne počinju glasovima *k* i *g*. Svoju analizu temelji na Hrvatskome nacionalnom korpusu i Hrvatskome *web*-korpusu, a rezultati analize izneseni su u preglednim tablicama. Pronalazi da se *ka* javlja gotovo jednako često kao i *k*, a trebao bi se pojavljivati znatno rjeđe te uočava da postoji određeni stupanj pravilnosti uporabe tih oblika ovisno o njihovu morfosintagmatskom okruženju. Na temelju analize zaključuje da se u značenjskoj strukturi prijedloga *k(a)* odvijaju određene promjene, pri čemu se značenjska struktura alomorfa *k* oblikuje oko obilježja usmjerenosti i blizine cilja te se primarno veže uz žive pozadine, a značenjska struktura alomorfa *ka* oblikuje se oko obilježja usmjerenosti i puta te se veže uz nežive i apstraktne pozadine.

Darko Matovac donosi *Značenjski opis glagolskog prefiksa s-* u hrvatskome jeziku. Analizu temelji na 314 glagola prefigiranih prefiksom *s-*, ekscerpiranih iz Anićeva rječnika i korpusa *hrWaC*. Donosi detaljan opis alomorfa toga prefiksa, govori o

značenjima prefiksa *st-* u staroslavensko-me te o prijedlogu *s* i njegovim značenjima. Prema njegovu mišljenju, značenje toga prefiksa temelji se na predodžbenoj shemi vertikalnoga kretanja usmjerenog prema dolje. Ta shema počiva na složenoj predodžbenoj shemi puta, gdje je koncept *ishodišta* povezan s konceptom *gore*, a koncept *cilja* s konceptom *dolje*. Ističe da prefiks *s-* naglašava koncept puta i cilja, dok je koncept *ishodišta* potisnut. Glagole prefigirane tim prefiksom dijeli u pet značenjskih skupina (glagoli samokretanja, glagoli uzrokovanoga kretanja, smanjivanje, sjedinjenje, učiniti nekakvim) te za svaku skupinu donosi određeni broj primjera glagola koji u nju spadaju. Autor navodi niz razloga zbog kojih, prema njegovu mišljenju, grafički prikazi značenjskih mreža nisu prikladni te, suprotno konvenciji, ne nudi grafički prikaz značenjske mreže prefiksa *s-*. Također, napominje da je moguće da će u budućnosti biti uočene manje značenjske skupine unutar predložene značenjske mreže.

Liljana Mitkovska i Eleni Bužarovska u radu naslovljenome *Variation in clausal complementation: Macedonian and Bulgarian predicates 'hope' and 'believe'* bave se varijacijom u obrascima klauzalne komplementacije makedonskih i bugarskih glagola *nadeva/nadjava se* i *veruva/vjarva*. Rad otvaraju analizom semantike glagola *nadati se* i *vjerovati* te smještaju temu u teorijski okvir. Premda ti glagoli pripadaju različitim semantičkim razredima (propozicijski stav i emocije), uzimaju ista dva tipa dopune – surečenicu u indikativu koja se uvodi komplementizatorima *deka/če* ili konjunktivnu *da-surečenicu*. Cilj je autorica dokazati da je sintaktička varijabilnost motivirana semantikom. Analizu temelje

na podacima prikupljenima s interneta i iz triju korpusa te donose obilje primjera. Utvrđuju da na izbor dopune utječu četiri čimbenika: semantika, negacija, temporalni odnos između dvaju događaja i referencijalni odnos između glavnoga i podređenoga događaja. Zaključuju kako se čini da je izbor dopune motiviran istaknutošću jedne komponente: prevaga epistemičkog značenja u semantičkoj strukturi glagola rezultira izborom indikativne dopune, dok prevaga deziderativne komponente rezultira uporabom subjunktivne dopune. Primjećuju i da su *da-surečenice* učestalije u bugarskome zbog nekoliko čimbenika.

Morfosemantičkom strukturom hrvatskoga korijena kus iz dijakronijske perspektive bavi se Ida Raffaelli. Analizu temelji na modelu morfosemantičkih obrazaca i metodi dijakronijske onomasiologije te pokazuje kako se tijekom vremena strukturirao leksik zasnovan na korijenu *kus* u hrvatskome jeziku, a radi cjelovitijega dijakronijskog pregleda morfosemantičku strukturu korijena *kus* uspoređuje s pojmovnim svezama leksikaliziranima u drugim indoeuropskim jezicima. Analiziraju se podaci prikupljeni iz niza korpusa i rječnika. Najvažniji su zaključci te iscrpne analize da leksikalizacija sustavno ide u smjeru opojmljivanja različitih aspekata 'probavanja'/'ispitivanja' te da je leksikalizacija pojma „okus” pomoću korijena *kus* izrazito skromna. Autorica govori i o leksičkim cjelinama s prefiksima *iz-*, *o-* i *po-*, pri čemu su cjeline s prefiksom *iz-* osobito zanimljive jer se unutar tih cjelina leksikalizira enciklopedijski podatak rezultativnosti kao bitan aspekt opojmljivanja 'probavanja'/'ispitivanja'.

Primjenom teorije konceptualne metafore u kontrastivnolingvističkim i tran-

slatološkim istraživanjima bavi se Goran Schmidt. U radu na engleskome jeziku daje pregled kontrastivnolingvističkih i translatoških istraživanja metafore. Predlaže tipologiju za analizu prevođenja metafore koja kombinira tipologije koje su uveli Toury i Kővecses, a sadrži šest tipova. Autor navodi da se tipologija pokazala adekvatnom za analizu prijevoda metafora te navodi rezultate svojih ranijih istraživanja u kojima je primijenio ovu tipologiju. Navodi da se univerzalnost metafore pokazala kao bitan čimbenik pri utvrđivanju izbora prijevodne procedure. Kao glavne prednosti svoje tipologije navodi da ju je moguće primijeniti na bilo kojoj vrsti teksta, da istodobno omogućava i kvalitativni opis i kvantitativnu analizu te da pomoću nje možemo istraživati i motivaciju za uporabu određene procedure pri prevođenju.

Mateusz-Milan Stanojević piše o *Motivaciji antonimnog para pridjeva dubok – plitak iskustvenim okvirom*. U uvodnome dijelu autor ističe da se u kognitivnoj lingvistici značenjske podjele minimalnih parova pridjeva uglavnom povezuju s predodžbenom shemom SKALE. Analizu temelji na istraživanju u kojemu je primijenio metodu triangulacije – koristi podatke slučajnog uzorka iz korpusa (Hrvatski nacionalni korpus), podatke o kolokacijama iz čitava korpusa te podatke dobivene temeljem upitnika (165 ispitanika). Rezultati ukazuju na to da pridjev *dubok* ima 13 kategorija značenja, a najviše se koristi u značenju raznih vrsta metaforičkih spremnika za stanja i osjećaje, dok *plitak* ima 7 kategorija značenja, a temeljno je ono spremnika u kojem udaljenost između površine i dna nije velika, koje ujedno motivira i ostala značenja.

Prema autoru, čini se da je za značenje tih pridjeva u hrvatskome najvažnije iskustvo spremnika, a pri tome sadržaj spremnika ne igra ulogu u onoj mjeri u kojoj to čine druga iskustva. Činjenica da je metaforizacija pridjeva *plitak* ograničena, prema autoru, upućuje na to da se metaforizacija tih dvaju pridjeva ne objašnjava samo pomoću predodžbene sheme SKALE, već i specifičnije.

O funkciji incijalne pokazne zamjenice to u konstrukcijama s egzistencijalnim glagolima *biti* i *imati* piše Goran Tanacković Faletar. Analitički je dio rada popraćen nizom shematskih prikaza struktura koje se proučavaju, što omogućava lakše praćenje i razumijevanje analize. Budući da to, prema autoru, predstavlja kompleksan spoj demonstrativne forme i prezentativne funkcije, u radu se on promatra kao demonstrativna prezentativna čestica. Prema autorovu mišljenju, to služi za profiliranje prostorno-vremenskoga konteksta i kao alat za dodatno isticanje. U radu autor pokazuje kako samo medijalni demonstrativ može ostvariti te funkcije i objašnjava zašto se bira upravo zamjenica u srednjem rodu. Također, donosi i usporedbe sa sličnim konstrukcijama u njemačkome i engleskome. Pri analizi se oslanja na radove Langackera, Lakoffa, Bolingera i Kirsnera. Autor zaključuje da se doprinos *to* očituje u završnom profiliranju, odnosno konceptualnom isticanju visokoapstraktnih prostorno-vremenskih okvira u koje se smještaju procesi kodirani glagolima. Kao rezultat toga, *to* ističe sekvencijsku prirodu statičnih procesa označenih egzistencijalnim glagolima *biti* i *imati*.

Ekspletivnom negacijom u hrvatskome bavi se Irena Zovko Dinković. Autoričin

rad ide u prilog tumačenju koje ekspletivnu negaciju vidi kao oblik modalnosti te ekspletivna negacija, prema njezinu mišljenju, nije ni vrsta niječnoga slaganja ni obilježavač lišen značenja, već pojava srodna subjunktivu te se njome prije svega izražava negativno predviđanje, nepoželjnost ili mala vjerojatnost ostvarenja. Autorica daje kritički prikaz triju glavnih pristupa ekspletivnoj negaciji i analizira je u hrvatskome jeziku. Istovremeno, hrvatski uspoređuje s engleskim, a primjeri koje koristi u analizi ekscerpirani su iz Hrvatskoga nacionalnog korpusa i Britanskoga nacionalnog korpusa.

Zbornik zatvara osvrt Ive Pranjkovića na *Kognitivnu gramatiku hrvatskoga jezika, Knjiga prva, Imenska sintagma i sintaksa* Branimira Belaja i Gorana Tanackovića

Faletara. Pranjković daje vrlo informativan sažetak knjige. Osobito je važan i koristan prikaz prvoga poglavlja, koje se bavi temeljnim postavkama i pojmovima kognitivne gramatike, gdje Pranjković daje vrlo razumljiva objašnjenja temeljnih pojmova i postavki te je stoga donekle šteta što taj prikaz nije uvršten na sam početak zbornika jer bi čitateljima slabije upoznatima s kognitivnom lingvistikom zasigurno olakšao praćenje ostalih tekstova.

Zaključno je moguće reći da je zbornik *Dimenzije značenja* iznimno zanimljiv te da su radovi koje sadrži vrlo dobro napisani i utemeljeni na iscrpnim istraživanjima. U njemu svaki jezikoslovac može pronaći nešto što će ga zaintrigirati, a možda i inspirirati na neka daljnja istraživanja.

Anita Memišević